

بررسی نقش برنامه‌ریزی محله‌مبنا در تحقق توسعه پایدار محله‌ای

(مطالعه موردی: محله حسینیّه زنجان)

علیرضا محمدی - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
فریبا رفیعی - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۱۲/۱ تأیید مقاله: ۱۳۹۵/۸/۱۵

چکیده

طی دهه‌های اخیر رشد شتابان شهرنشینی و پیامدهای آن موجب شده است که خردترین واحد برنامه‌ریزی فضایی یعنی محله، در مرکز توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری قرار گیرد. در ایران، طی دهه‌های گذشته، مقیاس محله حلقه مغفول در نظام رسمی برنامه‌ریزی فضایی بوده است. شهر زنجان به عنوان یکی از شهرهای قدیمی ایران، از دهه ۱۳۴۰ شمسی، شاهد رشد شتابان شهرنشینی بوده است و این مسئله، با رکود کیفیت محیطی محلات شهری آن همراه شده است. به طوری که محلات قدیمی و تاریخی شهر، به دلیل مشکلات کارکردی و کالبدی، به ناسازواری‌های که ساکنان خود را تهدید می‌کنند، تبدیل شده‌اند. با توجه به فقدان رویکرد برنامه‌ریزی در سطح محلات شهری، ضروری است به مقیاس محله‌ای در برنامه‌ریزی شهری توجه شود؛ از این رو، هدف این پژوهش ارزیابی نقش برنامه‌ریزی محله‌مبنا در توسعه پایدار شهری است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، از نوع کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، از نوع توصیفی - تحلیلی است. قلمرو پژوهش محله حسینیّه زنجان و جامعه آماری پژوهش، جمعیت ساکن این محله ۵۰۵۵ نفر است که با استفاده از روش کوکران، ۳۵۷ نمونه برای فرایند پرسشگری در سال ۱۳۹۴ انتخاب شده‌اند. پایایی ابزار به روش آلفای کرونباخ ۰.۸۸۳ محاسبه شده است. از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی مانند آزمون هم‌بستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین متغیرهای برنامه‌ریزی محله‌ای با توسعه محله‌ای رابطه مثبتی وجود دارد. همچنین برنامه‌ریزی محله‌ای با ضریب تأثیر ۰.۴۵۸، بیشترین تأثیر را بر تحقق توسعه پایدار محله‌ای دارد. نتیجه اینکه، تحقق توسعه پایدار محله‌ای مستلزم به کارگیری برنامه‌ریزی فضایی در مقیاس محله‌ای است.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی محله‌مبنا، توسعه پایدار محله‌ای، زنجان، محله حسینیّه، مشارکت اجتماع محله‌ای.

مقدمه

رشد شتابان شهرنشینی و رشد کالبدی شهرها در اغلب شهرهای کشورهای در حال توسعه، اغلب به شکل‌گیری شهرهایی منجر شده است که با مسائل متعددی از جمله توسعه‌نیافتگی محله‌ای مواجه‌اند. رویکردهای متداول برنامه‌ریزی آنها، نتوانسته است به توسعه محله‌ای پایدار منجر شود و این موضوع ارتباط مستقیمی با توسعه پایدار کل شهر دارد (Flanagan, 1993: 119). با اینکه در برخی کشورهای جهان، به برنامه‌ریزی محله‌ای با هدف گردهم‌آوردن گروه‌های مختلف درگیر یا ذی‌نفع در برنامه‌ریزی، با نگاهی از پایین به بالا، توجه شده است (امین ناصری، ۱۳۸۵: ۱۱۹؛ حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۳۸)؛ در ایران به رغم سابقه تاریخی شهرنشینی و پیشینه شهرسازی و اهمیت محلات، مخصوصاً در شهرهای تاریخی، «مقیاس محله‌ای» جایگاهی در نظام رسمی برنامه‌ریزی شهری ندارد (رفیع‌پور، ۱۳۸۹: ۵). زنجان به عنوان یکی از شهرهای تاریخی ایران، به دلیل رشد شتابان شهرنشینی، با تضاد فضایی ناشی از برخورد سنت و مدرنیسم مواجه شده است و این تضاد در فقدان مقیاس برنامه‌ریزی محله‌ای، موجد شکل‌گیری مسائل حادی از جمله فرسودگی فضایی - کالبدی محلات شهری شده است (توکلی‌نیا و محمدی، ۱۳۹۱: ۳۷). از جمله این محلات، محله حسینیّه است. بر اساس آخرین سرشماری جمعیتی در سال ۱۳۹۰، این محله حدود ۵۰۵۵ نفر جمعیت و ۱۴ هکتار مساحت داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱)؛ لذا، مسئله اصلی این است که طبق شواهد و اسناد موجود، این محله با مشکلاتی از قبیل فرسودگی کالبدی، فرسودگی کارکردی، رکود اقتصادی، شلوغی و ترافیک ناشی از حضور کاربری‌های خاص مانند حسینیّه با مقیاس کارکردی فرامحله‌ای، آلودگی ناشی از تردد لوازم موتوری و مسائلی از این دست مواجه است. با توجه به فقدان سطح محله و محله‌محوری در برنامه‌ریزی فضایی و شهری زنجان و ناتوانایی و قابلیت طرح‌های جامع شهری در پاسخ‌گویی به نیازهای مهم اجتماعی و فضایی محلات شهری، این محله با ناپایداری توسعه مواجه است؛ از این‌رو، توجه به سطح محله‌ای به عنوان یک مقیاس مناسب برای بررسی، تحلیل و طرح موضوعات محله‌ای و با هدف تحقق توسعه پایدار، ضرورت و اهمیت دارد. با توجه به این ضرورت، در این مقاله به این پرسش‌ها پاسخ داده شده است: ۱. چه رابطه‌ای بین «برنامه‌ریزی محله‌ای» و «توسعه پایدار محله‌ای» وجود دارد؟ ۲. چه رابطه‌ای بین «مشارکت اجتماع محلی» و «توسعه پایدار محله‌ای» وجود دارد؟ ۳. تأثیر مؤلفه‌های «برنامه‌ریزی محله‌ای» و «مشارکت اجتماع محلی» بر «توسعه پایدار محله‌ای» در محله حسینیّه چگونه است؟ هدف این پژوهش در گام اول، ارزیابی به‌کارگیری برنامه‌ریزی محله‌مبنا در توسعه پایدار شهری از طریق تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای و هدف دوم، بررسی رابطه بین برنامه‌ریزی مشارکتی محله‌مبنا با توسعه پایدار محله‌ای است. مقاله حاضر از هفت بخش اصلی شامل مقدمه، پیشینه، مبانی نظری، روش پژوهش، یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری تشکیل شده است.

پیشینه پژوهش

پیشینه توجه به سطح محله‌ای در برنامه‌ریزی فضایی کشورهای در حال توسعه نظیر ایران، به‌طور قابل‌توجهی کمیاب و عمدتاً متمرکز بر فعالیت‌های دانشگاهی بوده است. در ادامه، برخی از پژوهش‌های انجام‌گرفته در ارتباط با برنامه‌ریزی محله‌ای، توسعه پایدار محله‌ای و مشارکت اجتماع محلی در مقیاس محله‌ای بررسی می‌شود.

واتس (۲۰۰۶)، در پژوهش خود، روش‌های مختلف برنامه‌ریزی محله‌مبنا در کشورهای پیشگام را در این سطح از برنامه‌ریزی فضایی معرفی کرده است. او روش‌هایی را برای مشارکت و درگیری اجتماع محله‌ای در برنامه‌ریزی محله‌ای پیشنهاد می‌کند و در این روش‌ها مشارکت، مبنای توسعه پایدار محله‌ای معرفی شده است. دیکسون (۲۰۱۱)، در بررسی خود، به اهمیت شناسایی مسائل مربوط به مقیاس محله‌ای برای تحقق توسعه پایدار شهری و محله‌ای تأکید می‌کند. کولتون (۲۰۱۲)، به این نتیجه می‌رسد که توجه به مقیاس کوچک و محله‌ای، موجب سهولت در حل مسائل و مشکلات محله‌ای و تحقق توسعه پایدار محله‌ای می‌شود. حاجی‌پور (۱۳۸۵)، با بررسی نظریات، دیدگاه‌ها، مشخصات و مفهوم برنامه‌ریزی محله‌مبنا، نشان می‌دهد که رویکرد محله‌مبنا در تلاش برای ایجاد تعامل اجتماعی است و مشارکت بازیگران محلی را در دستور کار قرار می‌دهد. سالک (۱۳۸۶)، با بررسی عوامل مؤثر بر پایداری توسعه محله‌ای، سطح پایداری محله ده ونک تهران را سنجیده است. نتیجه پژوهش او نشان می‌دهد که میزان پایداری محله ده ونک پایین بوده است. رحمتی (۱۳۸۷)، با شناخت وضعیت موجود محله سرشور مشهد که یکی از محله‌های فرودست و فرسوده شهر است، به نقش سرمایه اجتماعی در بهبود وضعیت این محله تأکید کرده است. دویران (۱۳۸۷)، قابلیت‌های محله، در پیاده کردن برنامه‌ریزی مردم‌محور و ارائه راهبردهای تحقق توسعه پایدار در شرایط موجود شهرهای ایران را با تکیه بر پتانسیل‌های مشارکت مردم در محلات شهری بررسی و سنجش کرده است. رفیع‌پور و گاوگانی (۱۳۸۸)، تمایل به مشارکت را عامل ضروری در برنامه‌ریزی محله‌مبنا، سرمایه اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی معرفی می‌کنند. موسایی و رضوی الهاشم (۱۳۸۹)، با بررسی مشارکت شهروندان در امور شهری و محله‌ای، به این نتیجه رسیده‌اند که مشارکت شهروندان در امر توسعه شهری و محله‌ای، با موانع ساختاری، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی، مدیریتی و حقوقی همراه است. مافی و رضوی (۱۳۹۰)، با بررسی امکان استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه محله‌ای در محله طلاب شهر مشهد، به این نتیجه رسیده‌اند که با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی در سطح محله‌ای، می‌توان تحقق توسعه پایدار محله‌ای را تسهیل بخشید. نتایج پژوهش معصومی (۱۳۹۰)، نشان می‌دهد که اصول و معیارهای پایداری محله در حد بالایی در نارمک تحقق یافته است؛ با وجود این، آنچه به عنوان هشدار و دغدغه جدی مطرح است، ظرفیت قابل تحمل محله برای رشد آتی است. رفیعیان و فروزنده (۱۳۹۱)، به این نتیجه رسیده‌اند که افزایش سرمایه اجتماعی، به افزایش میزان مشارکت در طرح‌های توسعه محله‌ای و در نهایت توسعه پایدار محله‌ای منجر می‌شود. رضازاده و سلسله (۱۳۹۱)، به این نتیجه رسیده‌اند که با افزایش سرمایه اجتماعی، تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله‌مبنا نیز در بین اجتماع محله‌ای افزایش می‌یابد. مسعود و معززی (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی در مقیاس محله‌ای را زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی در سطح محلات شهری معرفی می‌کنند. مدنی (۱۳۹۱)، ضمن ارزیابی الگوهای نوین برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای در پژوهش خود در زمینه برنامه‌ریزی محله‌ای، به این نتیجه رسیده که معیارهای مردم‌سالاری، فرهنگ و همزیستی، بیشترین نقش را در توسعه اجتماع محلی دارند. عبداللهی و رختابناک (۱۳۹۳)، ضمن ارزیابی عوامل مؤثر بر پایداری توسعه محله‌ای در محله سنگ‌سیاه شیراز، به این نتیجه رسیده‌اند که معیارهایی مانند هویت و خوانایی، پویایی و سازگاری، دسترسی به شبکه ارتباطات و خدمات، احساس تعلق، تنوع و سرزندگی، ظرفیت قابل تحمل محله و امنیت و ایمنی، بر پایداری محله‌ای تأثیر مستقیم دارند.

محمدی و پاشازاده (۱۳۹۴)، ضمن بررسی محلات شهر اردبیل از نظر شاخص‌های پایداری، به این نتیجه رسیدند که بخش شایان توجهی از محلات شهری، در وضعیت نامطلوب توسعه قرار دارند. کاظمیان و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که تحقق پایدار محله‌ای منوط به استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی محله‌ای است. خوش‌فر و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که بین پایداری شهری و محله‌ای با سرمایه اجتماعی ارتباط مستقیم و مثبتی وجود دارد. کلانتری و همکاران (۱۳۹۳)، به این نتیجه رسیدند که نقش عوامل بیرونی مانند مهاجرت، در ناپایداری محلات، شایان توجه است. ساسان‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، به این نتیجه رسیدند که محلات نوبنیاد شهری در مقایسه با محله‌هایی که سابقه شهرنشینی بیشتری دارند، از نظر اغلب شاخص‌ها و مخصوصاً شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی وضعیت ناپایداری دارند. موحد و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که تنها ۳۱ درصد از محلات شهری ایران (بر اساس نمونه مطالعه شده)، از نظر شاخص‌های پایداری در وضعیت مطلوبی قرار دارند. مجیدی و کولیوند (۱۳۹۱)، به این نتیجه رسیدند که بین ساختار کالبدی و فضایی محله با میزان پایداری محله رابطه مستقیمی وجود دارد. توکلی‌نیا و استادی (۱۳۸۸)، دریافتند که نهادهای محله‌ای مانند شورایی، نقش مهمی در برنامه‌ریزی محله‌ای و تحقق توسعه پایدار محله‌ای دارند. حکمت‌نیا و زنگی‌آبادی (۱۳۸۳)، به این نتیجه رسیدند که تنها ۵ درصد از محلات شهری شهر یزد، از نظر شاخص‌های توسعه پایدار، در وضعیت مناسبی قرار دارند و مخصوصاً محلات قدیمی و فقیرنشین شهر، وضعیت نامناسبی دارند، آنها در تبیین ناپایداری به نقش عوامل کالبدی اشاره می‌کنند. پورمحمدی و مصیب‌زاده (۱۳۸۸)، مشاهده کردند که بین تقسیم‌بندی و برنامه‌ریزی محلات شهری با ایجاد توسعه مطلوب و پایدار محله‌ای رابطه مستقیمی وجود دارد. رضایی و نگین‌تاجی (۱۳۹۴)، به این نتیجه رسیدند که رابطه مستقیم و عمیقی بین برنامه‌ریزی محله‌ای و توسعه پایدار محله‌ای وجود دارد. اذانی و همکاران (۱۳۹۲)، ضمن موردپژوهشی، به این نتیجه رسیده‌اند که تنها ۱۰ درصد از قلمرو پژوهش از نظر شاخص‌های پایداری، وضعیت مطلوب دارند. آنها برون‌رفت از این وضعیت را مستلزم به‌کارگیری برنامه‌ریزی و سامان‌دهی در مقیاس محله‌ای می‌دانند. زیاری و همکاران (۱۳۹۳)، دریافتند که بین سرمایه اجتماعی با توسعه محله‌ای و بین توسعه محله‌ای با اقدامات اندیشیده، از جمله برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی در سطح محله‌ای، ارتباط مستقیم وجود دارد. سرایی و همکاران (۱۳۸۹)، به این نتیجه رسیده‌اند که تنها ۵ درصد بسیار کمی از محلات شهری ایران بر اساس مطالعه موردی از وضعیت مطلوب در ارتباط با شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای قرار دارند. آنها برنامه‌ریزی در مقیاس محله‌ای را برای برون‌رفت از وضعیت ناپایداری پیشنهاد می‌دهند. فنی و رضازاده (۱۳۹۴)، به این نتیجه رسیدند که نهادهای غیرانتفاعی و مذهبی، نقش مهمی در تحقق توسعه پایدار محله‌ای دارند.

مبانی نظری

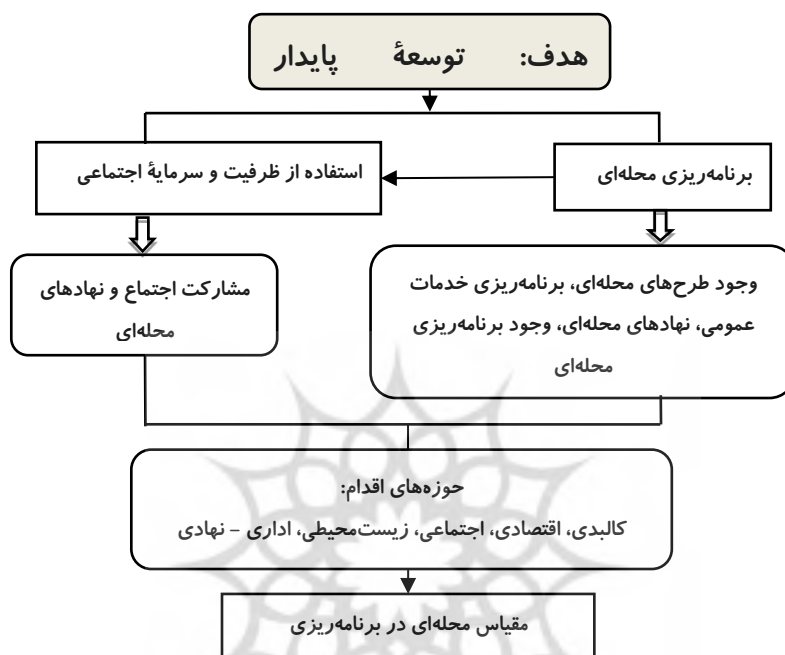
محله^۱ یا برزن به قسمتی از یک شهر یا روستا گفته می‌شود که نام، محدوده و مشخصات خود را داشته باشد (معین،

۱۳۶۲: ۳۹۲). در کنار مفهوم «محله» با تأکید بر بعد کالبدی آن، مفهوم دیگری با تأکید بر بعد اجتماعی مطرح می‌شود و آن «اجتماع محلی»^۱ است. در ادبیات برنامه‌ریزی شهری، مفهوم اجتماع محلی «شبکه‌ای از اجتماعات مردمی با هویت، علایق و نظریه‌های مشترک در سطح محلی است که شناخت، فرصت و حمایت‌های دوسویه‌ای برای دوستی و همکاری فراهم می‌آورد» (Barton, 2003: 4). محله بدون توسعه و پیشرفت مفهومی ندارد و توجه به توسعه محله‌ای به اندازه خود برنامه‌ریزی محله‌ای اهمیت دارد (Townsend, 2005: 12); زیرا انسان به‌طور ذاتی تمایل به تکامل دارد. امروزه برداشت از توسعه، مترادف با توسعه پایدار محله‌ای است. توسعه پایدار محله‌ای به مفهوم ارتقای توانایی اجتماعات کوچک محله‌ای در بهره‌برداری و استفاده از منابع طبیعی و انسانی و حتی اکولوژیک است؛ به گونه‌ای که همه اعضای محله در حال حاضر یا در آینده، از فرصت عادلانه برای دریافت امکانات توسعه برخوردار شوند. این‌گونه توسعه، به دنبال بهبود شرایط محیطی، اقتصادی، اجتماعی شهروندان است (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۵: Kline, 1995: 4). امروزه تحقق توسعه پایدار منوط به توجه و اقدام در مقیاس‌های کوچک و محله‌ای است (Choguill, 2007: 5). توسعه پایدار محله‌ای به دنبال حفاظت از محیط‌زیست، تقویت و پایداری اجتماعات محله‌ای، مشارکت ساکنان در مدیریت محله و تأمین نیازهای خدماتی مانند آموزش، بهداشت و درمان در سطح محلات است (Kline, 1995: 4).

تحقق توسعه پایدار محله‌ای نیز، خود مستلزم اتخاذ راهبردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و اقدامات اجرایی در سطح محله‌ای است (حاجی‌پور، ۱۳۸۳: ۵. هودسنی، ۱۳۸۴: ۲). در حال حاضر، با توجه به پیچیدگی و تنوع مشکلات شهری و نیز ناتوانی مدیران برای برخورد جامع با آنها، تأکید برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، بیش از هر زمان دیگر به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری از جمله محله و واحد همسایگی است (محمدی و پاشازاده، ۱۳۹۴: ۱۳۹؛ Friedman, 1993). بر همین اساس، «برنامه‌ریزی محله‌مبنا» که مبتنی بر مهندسی اجتماعی در فضای جغرافیایی است، مطرح شده است. این مقیاس از برنامه‌ریزی، به جای نگرش کلان و مقیاس‌های ذهنی، به ابعاد مشخص فضا - زمان در مقیاس محلی و خرد می‌پردازد و به جای پرداختن به توده کالبدی و غیرقابل تغییر در مقیاس شهری، به واحدهای ارگانیکی مشخص یعنی محلات شهری توجه می‌شود (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۳۸). در این مقیاس، بر این نکته توجه می‌شود که اجتماعات محلی مخصوصاً انجمن‌ها و گروه‌های مشارکتی باید فرایند توسعه را پیش ببرند و در این میان نقش برنامه‌ریزان و مدیران بسیج و سازمان‌دهی‌های محلی و منابع برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار محله است (Grant, 1991; عزیزی، ۱۳۸۵). با توجه به اینکه محله، از تجمع، پیوستگی کم یا زیاد، معاشرت نزدیک، روابط همسایگی و اتحاد غیررسمی میان گروهی از مردم به وجود می‌آید، لذا برنامه‌ریزی محله، مستلزم استفاده از ظرفیت و سرمایه‌های اجتماعی برای تحقق توسعه پایدار محله‌ای است (عارفی، ۱۳۸۰: ۲۳).

استفاده از سرمایه‌ها و قابلیت‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی نیز مستلزم مشارکت شهروندان و کنشگران، مخصوصاً در سطح محلی است (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۶: Willis, 2006: 13). منظور از این مشارکت، شرکت و حضور جدی، فعال، آگاهانه، ارادی و سازمان‌یافته و سازنده جامعه شهری یعنی افراد، خانوارها، گروه‌ها، نهادها، سازمان‌ها

و بخش‌های عمومی و خصوصی محله‌ای در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی محله‌ای برای نیل به توسعه پایدار محله‌ای است (کاظمیان و همکاران، ۱۳۹۲، ۱؛ رفیع‌پور، ۱۳۸۸: ۳۷). این مشارکت باید از سطح مشارکت نکردن به سطح مشارکت فعالانه و مقتدرانه شهروندی ارتقا یابد (شرفی و برک‌پور، ۱۳۸۹: ۸۲). از مجموع مباحث نظری می‌توان مدل مفهومی توسعه پایدار محله‌ای را از طریق برنامه‌ریزی محله‌مبنا ترسیم کرد (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی تحقق توسعه پایدار محله‌ای از طریق برنامه‌ریزی محله‌مبنا

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی - تحلیلی است. از روش‌های کتابخانه‌ای - اسنادی و سپس پیمایشی (پرسش‌نامه از ساکنان محله حسینیه) برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. برای انجام پژوهش، ابعاد برنامه‌ریزی محله‌ای، مشارکت اجتماع محله‌ای و توسعه پایدار محله‌ای به عنوان ابعاد اصلی پژوهش تعریف شده‌اند (جدول ۱). جامعه آماری تحقیق شامل جمعیت محله است که تعداد آنها حدود ۵۰۵۵ نفر است که از بین آنها ۳۵۷ نفر به عنوان نمونه، از طریق روش کوکران و با در نظر گرفتن سطح خطای ۵ درصد برای بررسی، انتخاب شده‌اند. از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در انتخاب توالی تکمیل پرسش‌نامه‌ها استفاده شده است. روایی محتوایی ابزار پژوهش را اساتید و کارشناسان تأیید کرده‌اند و آزمون پایایی نیز با جمع‌آوری پرسش‌نامه از ۳۰ نفر به عنوان پیش‌آزمون انجام گرفته است. با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ که مقدار آن $0/88,3$ محاسبه شد، این نتیجه به دست آمد که ابزار پژوهش از پایایی بالایی برخوردار است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش، از دو روش آمار توصیفی و استنباطی در نرم‌افزار SPSS 22 و آزمون پارامتری ضریب هم‌بستگی پیرسون و تحلیل واریانس و رگرسیون چندگانه استفاده شده

است. از نرم‌افزار Arc GIS 10.3 برای ترسیم نقشه موقعیت محدوده استفاده شده است. در این پژوهش، ۲۵ شاخص در قالب ۳ بُعد و ۱۱ مؤلفه، با استفاده از مقیاس لیکرت پنج گزینه‌ای، برای ارزیابی موضوع استفاده شده است.

جدول ۱. ابعاد، مؤلفه‌ها، معیارها و زیرمعیارهای پژوهش

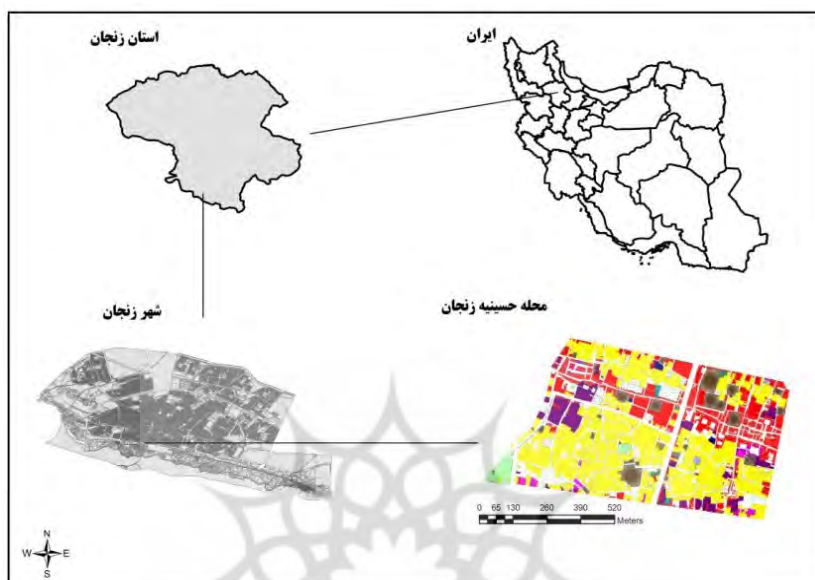
ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
	طرح‌های محله‌ای	درصد وجود طرح‌های زیباسازی محله، درصد اجرای طرح‌های خاص مانند پل‌عابر، میزان توجه به بهبود کیفیت معابر، میزان توجه به بهبود حمل و نقل، میزان توجه به سامان‌دهی کاربری‌ها
	برنامه‌ریزی خدمات عمومی	درصد وجود برنامه‌هایی برای خدمات درمانی، بهداشتی، میزان توجه به برنامه‌های آموزشی و فرهنگی
برنامه‌ریزی محله‌ای	نهادهای محله‌ای	میزان حضور سازمان‌ها و نهادهای محله‌ای، میزان حضور نهادها و گروه‌های مسئول در برنامه‌ریزی محله‌ای
	توسعه محلی	میزان تأثیر طرح‌های اجرا شده در توسعه محله‌ای
	برنامه‌ریزی محله‌ای	میزان توجه به نظرات ساکنان در طرح‌های اجرا شده برای محله، میزان همکاری نهادهای مسئول با ساکنان محلات برای برنامه‌ریزی و رفع مشکلات محله، میزان اقدامات برای اشتغال ساکنان و کاهش بیکاری، جلسات پرسش و پاسخ مسئولان با ساکنان اجتماع محلی
مشارکت اجتماع محلی	مشارکت ذهنی	میزان تمایل افراد به مشارکت، میزان نگرش فرد به مشارکت، میزان مشارکت در پرداخت عوارض شهری، نگرش فرد به تمایل مسئولان در مشارکت شهروندان
	کالبدی	میزان تنوع کاربری‌ها، میزان دسترسی به خدمات، میزان پویایی و سازگاری کاربری‌ها، میزان خوانایی
	اقتصادی	میزان اشتغال سرپرست خانوار، میزان ارزش ملک، نظام فعالیت‌ها
توسعه پایدار محله‌ای	اجتماعی زیست - محیطی	درصد تعلق خاطر، درصد مشارکت، درصد امنیت و سلامت، میزان هویت و سرزندگی کیفیت نظافت و پسماند، کیفیت فضای سبز، میزان آلودگی‌ها
	اداری - نهادی	میزان وجود حکمروایی خوب، میزان شفاف بودن برنامه‌ها

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴، با اقتباس از: Bartoon, 2003: 4، بیگلری، ۱۳۸۹: ۸۷، داداش‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۸، فروزنده، ۱۳۸۹: ۸۰، زیاری و همکاران، ۱۳۹۳؛ رضانی و گزلان ۱۳۹۱؛ قلمبر، ۱۳۹۰.

محدوده تحت مطالعه

قلمرو این پژوهش محدوده محله حسینییه در شهر زنجان است. محله حسینییه با ۵۰۵۵ نفر جمعیت و مساحت ۱۴ هکتار، در بخش جنوبی شهر زنجان قرار گرفته است (شکل ۲). این محله خاستگاه اولیه شهر محسوب می‌شود. نام این محله نیز

برگرفته از نام حسینیه اعظم زنجان است (شکوهی و پسند، ۱۳۸۶). متأسفانه شواهد اولیه نشان می‌دهد که این محله در حال حاضر یک محله فرسوده از نظر کارکردی و کالبدی است (توکلی‌نیا و محمدی، ۱۳۹۱). این محله در کنار دیگر عناصر مهم مانند بازار قدیمی شهر و جاده قدیم زنجان به تبریز قرار دارد و این فضاها منجر به افزایش تضاد و ناهمگونی و تنوع فضایی در آن شده است.

شکل ۲. نقشه موقعیت محله حسینیه زنجان (قلمرو پژوهش)

مأخذ: اداره کل راه و شهرسازی استان زنجان، ۱۳۹۴

یافته‌های پژوهش

آزمون نرمال بودن داده‌ها

برای اجرای روش‌های آماری و محاسبه آماره آزمون و استنتاج منطقی درباره فرضیه‌های پژوهش، مهم‌ترین عمل قبل از هر اقدامی، انتخاب روش آماری مناسب برای پژوهش است؛ برای این منظور، آگاهی از توزیع داده‌ها از اولویت اساسی برخوردار است. بر این اساس، در پژوهش حاضر از آزمون معتبر کلموگروف - اسمیرنوف برای بررسی فرض نرمال بودن داده‌های پژوهش استفاده شده است. در این آزمون، با توجه به فرضیات زیر، نرمال بودن داده‌ها بررسی شده است:

داده‌ها توزیع نرمال دارند: H_0

داده‌ها توزیع نرمال ندارند: H_1

با توجه به آزمون کلموگروف^۵ اسمیرنوف که در جدول ۲ نشان داده شده است، اگر سطح معناداری برای همه متغیرهای مستقل و وابسته بزرگ‌تر از سطح آزمون (۰/۰۵) باشد، توزیع داده‌ها نرمال است. همچنین می‌توان با استفاده از قضیه حد مرکزی، توزیع نرمال بودن متغیرها را سنجید. در این قضیه هرگاه حجم نمونه بیشتر از ۳۰ باشد، می‌توان توزیع داده‌ها را نرمال در نظر گرفت.

جدول ۲. آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش (پرسش‌نامه ساکنان)

ابعاد	برنامه‌ریزی محله‌ای	مشارکت اجتماع محلی	توسعه پایدار محله‌ای
حجم نمونه	۳۵۷	۳۵۷	۳۵۷
پارامترهای توزیع نرمال	۷/۱	۷/۲	۵/۲
انحراف معیار	۰/۵۹۷	۰/۵۷۰	۰/۵۶۸
آماره آزمون کلموگروف ^۰ اسمیرنوف	۰/۱۵۲	۰/۱۳۸	۰/۱۵۷
سطح معناداری آزمون	۰/۱۰۰	۰/۱۴۵	۰/۱۵۱
نتیجه آزمون	نرمال است	نرمال است	نرمال است

همان طور که داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، سطح معناداری آزمون کلموگروف - اسمیرنوف برای همه متغیرهای پژوهش بیشتر از مقدار ۰/۰۵ است؛ در نتیجه متغیرهای تحت بررسی در پژوهش حاضر، توزیع نرمال دارند و برای بررسی فرضیات پژوهش از آزمون‌های پارامتریک استفاده خواهد شد. در ادامه، ضمن پاسخ به پرسش‌های مطرح شده، یافته‌های کلیدی در ارتباط با مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش منعکس شده است.

ارتباط بین «برنامه‌ریزی محله‌ای» و «توسعه پایدار محله‌ای»

پرسش نخست: چه رابطه‌ای بین برنامه‌ریزی محله‌ای و توسعه محله‌ای وجود دارد؟

فرضیه نخست: بین برنامه‌ریزی محله‌ای و توسعه پایدار محله‌ای رابطه معناداری وجود دارد.

برای پاسخ به این پرسش از ۱۳ گویه برای سنجش شاخص‌ها استفاده شده است. شاخص‌های استفاده شده، ویژگی‌های برنامه‌ریزی محله‌مبنا را در وضعیت آرمانی برای ارزیابی و مقایسه با وضعیت موجود، منعکس می‌کنند. آمار توصیفی مربوط به شاخص‌های برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای نشان می‌دهد که شاخص‌هایی مانند زیرساخت‌ها، مشارکت اجتماع محلی و همکاری نهادها و مسئولان محلی سهم و اهمیت زیادی در تبیین و برداشت ساکنان از وضعیت موجود و آتی محله از نظر توسعه دارد. به‌طور روشن از نظر پاسخ‌گویان در این حوزه‌ها، محله تحت مطالعه، با کاستی‌ها و کمبودهای زیادی مواجه است (جدول ۳).

در ادامه، برای شناخت رابطه بین برنامه‌ریزی محله‌ای و توسعه محله‌ای از آزمون هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. در بررسی هم‌بستگی دو متغیر، اگر هر دو متغیر تحت مطالعه در مقیاس نسبی و فاصله‌ای باشند، از ضریب هم‌بستگی گشتاوری پیرسون استفاده می‌شود. با توجه به طبقه‌بندی آزمون لیکرت و درجه‌بندی آن بین ارزش‌های ۱ تا ۵، از این آزمون استفاده شده است. نتایج آن برای سنجش رابطه بین بعد برنامه‌ریزی محله‌ای با بعد توسعه پایدار محله‌ای استفاده شده و در جدول ۴ منعکس گردیده است. این نتایج نشان می‌دهد که به ترتیب بین مؤلفه‌های وجود برنامه‌ریزی محله‌مبنا (با ضریب ۰/۵۶۱)، طرح‌های توسعه محله‌ای (با ضریب ۰/۵۰۵) و برنامه‌ریزی در حوزه خدمات پایه (با ضریب ۰/۵۱۵) با تحقق توسعه پایدار محله‌ای رابطه مستقیم و نسبتاً زیاد وجود دارد. همچنین بین مؤلفه‌های

توسعه یافتگی در وضع موجود، وجود ظرفیت برای برنامه‌ریزی به ترتیب با ضرایب ۰/۴۲۳، ۰/۴۰۵ و ۰/۳۸۶، ارتباط معنادار و مثبتی وجود دارد. نظر ساکنان محله نشان می‌دهد که آنها نیز همچون نظریه‌پردازان و متخصصان امر، بر لزوم وجود برنامه‌ریزی در سطح محله‌ای تأکید دارند و آن را برای تحقق توسعه پایدار محله خود ضروری می‌دانند. این موضوع می‌تواند به سیاست‌گذاران، مدیران و کارشناسان شهری اجازه دهد که از آمادگی اجتماع محلی برای برنامه‌ریزی استفاده کنند.

جدول ۳. درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار هریک از متغیرهای مولفه برنامه‌ریزی محله‌ای

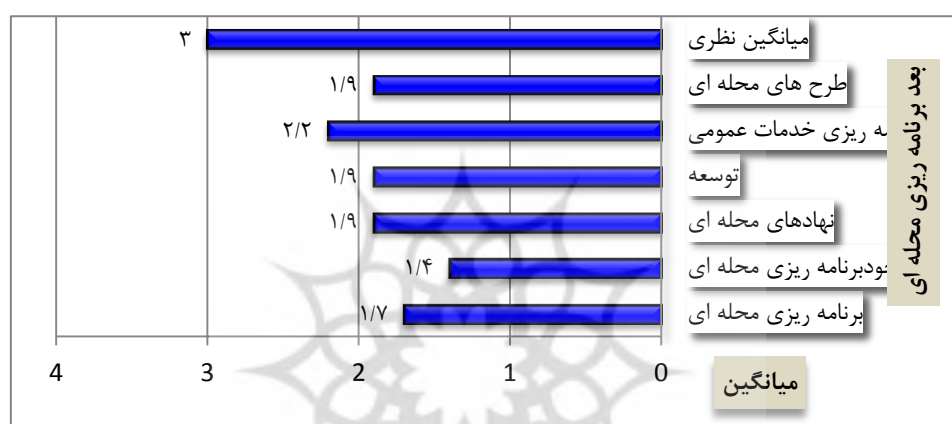
گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	میانه	انحراف معیار
طرح زیباسازی و بهبود وضع محله	۵۷	۲۴	۱۰	۵	۴	۲	۱	۱
حمل‌ونقل عمومی و زیرساخت‌های محله	۲۰	۳۱	۳۲	۱۴	۳	۲	۲	۱
سامان‌دهی کاربری‌های محله	۶۱	۱۱	۲۲	۵	۸	۲	۱	۱
برنامه‌ریزی برای خدمات عمومی	۳۴	۲۵	۲۲	۱۹	۳	۲	۲	۱
توسعه و پیشرفت محله	۵۰	۲۲	۱۴	۹	۵	۲	۲	۱
نهاد محله‌ای متشکل از هم‌محله‌ای‌ها	۴۶	۲۶	۱۹	۷	۲	۲	۲	۱
نظرخواهی از ساکنان	۶۷	۱۹	۱۰	۴	۳	۲	۱	۰/۸۵
اطلاع از وجود نهاد مسئول محله	۴۹	۳۱	۱۶	۱	۲	۲	۱	۰/۸۴
همکاری مسئولان با مردم	۶۳	۳۰	۵	۱	۰	۱	۱	۰/۶۶
ایجاد اشتغال برای ساکنان	۷۷	۱۴	۸	۶	۱	۱	۱	۰/۷۴
برنامه‌های آموزشی	۷۱	۱۵	۱۳	۸	۰	۱	۱	۰/۷۴
جلسه‌های پرسش و پاسخ توسط مسئولان	۶۸	۲۳	۹	۸	۳	۱	۱	۰/۷۱
گروه‌های مسئول در مدیریت محله	۵۵	۱۹	۶	۲	۶	۲	۱	۲

جدول ۴. نتایج آزمون هم‌بستگی بُعد برنامه‌ریزی محله‌مبنا و بُعد توسعه پایدار محله‌ای

متغیر	مقدار هم‌بستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
وجود طرح‌های محله‌ای	۰/۵۰۵	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
برنامه‌ریزی خدمات عمومی	۰/۵۱۵	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
توسعه محلی	۰/۴۲۳	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
استقرار نهادهای محله‌ای	۰/۳۸۶	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
وجود ظرفیت برنامه‌ریزی محله‌ای (وضع موجود)	۰/۴۰۵	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
برنامه‌ریزی محله‌مبنا	۰/۵۶۱	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است

مأخذ: یافته‌های پرسش‌نامه، ۱۳۹۴

یافته‌های تحقیق در جدول ۴ نشان می‌دهد که در بعد برنامه‌ریزی محله‌ای بیشترین میزان هم‌بستگی با ۰/۵۱۵، مربوط به مؤلفه برنامه‌ریزی خدمات عمومی و کمترین میزان هم‌بستگی با ۰/۳۸۶، مربوط به مؤلفه نهادهای محله‌ای است. مقدار هم‌بستگی کلی در بعد برنامه‌ریزی محله‌ای با توسعه پایدار محله‌ای، ۰/۵۶۱ است؛ در نتیجه، بین برنامه‌ریزی محله‌ای و توسعه پایدار محله‌ای هم‌بستگی شدید و مستقیم و معناداری وجود دارد. در همه مؤلفه‌ها، میزان هم‌بستگی، نسبتاً قوی و شدید است که این امر بیانگر میزان تأثیرگذاری برنامه‌ریزی محله‌ای و مؤلفه‌های آن بر توسعه پایدار محله‌ای است. درباره معناداری آزمون هم می‌توان گفت، در همه مؤلفه‌ها، مقدار معناداری صفر (۰/۰۰۰) به دست آمده است و بنابراین به احتمال ۹۹ درصد، این هم‌بستگی معنادار است (جدول ۴).

شکل ۳. میانگین شاخص‌های برنامه‌ریزی محله‌ای در محله حسینیّه

شکل ۳ میانگین تجربی حاصل از سنجش مؤلفه‌های بعد برنامه‌ریزی محله‌ای را در ارتباط با میانگین نظری نشان می‌دهد. در اغلب مؤلفه‌ها، میانگین پاسخ‌ها کمتر از میانگین نظری است و تفاوت معنادار را نشان می‌دهد.

ارتباط بین «مشارکت اجتماع محله‌ای» با «توسعه پایدار محله‌ای»

پرسش دوم: بین مشارکت اجتماع محلی و توسعه محله‌ای چه رابطه‌ای وجود دارد؟

فرضیه دوم: بین مشارکت اجتماع محلی و توسعه پایدار محله‌ای رابطه معناداری وجود دارد.

همان‌طور که جدول ۵ نشان می‌دهد، مؤلفه مشارکت از ۱۲ گویه تشکیل شده است. بیشترین میانگین از میان شاخص‌ها از نظر پاسخ‌گویان، به متغیر وظیفه‌شناسی در پیگیری امور مربوط به مشکلات محله با ۴/۱ اختصاص می‌یابد و متغیر ارائه خدمات مناسب در مقابل پرداخت عوارض شهری و تمایل مقامات دولتی به مشارکت شهروندان با ۱/۵، کمترین میانگین را به خود اختصاص داده است. ۳ متغیر از ۱۲ متغیر مؤلفه مشارکت، به مشارکت عینی (واقعی) اختصاص یافته است. برای گویه وجود تعاونی، سازمان‌های دولتی، هیئت مذهبی و صندوق قرض‌الحسنه، ۵۹/۹ درصد از پاسخ‌گویان، پاسخ بله و ۴۰/۱ درصد نیز پاسخ خیر داده‌اند. متغیر مشارکت در گروه‌ها و انجمن‌های محلی نیز با ۴۴/۸

درصد پاسخ بله و ۵۵/۲ درصد پاسخ خیر یعنی مشارکت نکردن منعکس شده است. در شاخص تمایل به مشارکت نیز در زمینه‌های مختلف، مشارکت در زمینه فکری با ۴۷/۹ درصد، بیشترین میزان را میان گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

جدول ۵. درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار هر یک از متغیرهای مشارکت اجتماع محلی

متغیر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	میان	انحراف معیار
پیگیری برای رفع مشکلات محله	۳۲	۱۱	۳۳	۵	۲۰	۳	۳	۱
اعتقاد به مشارکت	۱۱	۸	۳۳	۳۰	۱۹	۳	۳	۱
سرعت در کارها با مشارکت جمعی	۵	۱۱	۱۳	۳۰	۴۱	۴	۴	۱
وظیفه‌شناسی	۵	۵	۱۶	۲۴	۵۱	۴	۵	۱
وقت گذاشتن برای بهبود وضع محله	۱۵	۱۳	۴۰	۲۱	۱۲	۳	۳	۱
مشارکت در پرداخت عوارض شهری	۳۶	۱۰	۲۷	۲۲	۵	۳	۳	۱
خدمات مناسب در مقابل پرداخت عوارض	۶۹	۱۵	۱۳	۱	۲	۲	۱	۰/۹۰
تمایل مقامات دولتی به مشارکت شهروندان	۶۵	۱۵	۱۸	۲	۳	۲	۱	۸۶/۰
تمایل اعضای شورای شهر به مشارکت شهروندان	۵۳	۲۱	۲۴	۲	۰	۲	۱	۸۹/۰

ادامه جدول ۵

بله	خیر	میانگین	میان	انحراف معیار
۵۹/۹	۴۰/۱	۱/۴	۱	۰/۴۹
۴۴/۸	۵۵/۲	۱/۵	۲	۰/۴۹

مالی	اجرایی	فکری	سایر	میانگین	میان	انحراف معیار
۱۳/۲	۱۹/۶	۴۷/۹	۱۹	۲/۷	۳	۰/۹۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴

برای بررسی رابطه بین بُعد مشارکت ساکنان و توسعه محله‌ای از ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶. نتایج آزمون هم‌بستگی بین مشارکت اجتماع محلی و توسعه پایدار محله‌ای

متغیر	مقدار هم‌بستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
تمایل فرد به مشارکت	۰/۲۲۳	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
هزینه‌های مشارکت	۰/۱۴۸	۰/۰۰۵	رابطه معنادار است
مشارکت در پرداخت عوارض	۰/۱۷۳	۰/۰۰۱	رابطه معنادار است
تمایل مسئولان به مشارکت شهروندان	۰/۳۴۹	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است
مشارکت ساکنان اجتماع محلی	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰	رابطه معنادار است

مأخذ: یافته‌های پرسش‌نامه، ۱۳۹۴

یافته‌های تحقیق در جدول ۶ نشان می‌دهد که در بُعد مشارکت اجتماع محلی بیشترین میزان هم‌بستگی با ۰/۳۴۹، مربوط به معیار تمایل مسئولان به مشارکت شهروندان و کمترین میزان هم‌بستگی با ۰/۱۴۸، مربوط به معیار هزینه‌های مشارکت است. مقدار هم‌بستگی کلی در بُعد مشارکت اجتماع محلی با توسعه پایدار محله‌ای، ۰/۳۲۳ است؛ در نتیجه، بین مشارکت اجتماع محلی و توسعه پایدار محله‌ای هم‌بستگی نسبتاً قوی و مستقیم و معناداری وجود دارد. در همه معیارها، میزان هم‌بستگی نسبتاً قوی است که این امر بیانگر میزان تأثیرگذاری مشارکت اجتماع محلی و شاخص‌های آن در توسعه پایدار محله‌ای در محله حسینیه است. در زمینه معناداری آزمون هم می‌توان گفت در همه شاخص‌ها، مقدار معناداری، کمتر از سطح خطا و در بعضی شاخص‌ها صفر (۰/۰۰۰) به دست آمده است؛ زیرا اگر sig آزمون کمتر از ۵٪ باشد، بین متغیرها ارتباط معناداری وجود دارد؛ بنابراین به احتمال ۹۹ درصد این هم‌بستگی معنادار است.

شکل ۴. میانگین شاخص‌های مشارکت در محله حسینیه

نتایج سنجش مشارکت در محله حسینیه، شاخص‌های مشارکت را به‌طور میانگین در حد متوسط نشان داد (شکل ۴)

توسعه پایدار محله‌ای

پرسش سوم: تأثیر مؤلفه‌های برنامه‌ریزی محله‌ای و مشارکت اجتماع محلی بر توسعه پایدار محله‌ای در محله حسینیه تا چه میزان است؟

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد مؤلفه برنامه‌ریزی محله‌ای تأثیر بیشتری بر توسعه پایدار محله‌ای در محله حسینیه دارد. همان‌طور که جدول ۷ نشان می‌دهد، مؤلفه توسعه محله‌ای از ۲۰ متغیر تشکیل شده است. بیشترین میانگین از میان شاخص‌ها از نظر پاسخ‌گویان، به متغیر «وجود عناصر شاخص و قدیمی در محله» با ۳/۶ اختصاص می‌یابد و متغیر «مبلمان مناسب شهری» با ۱/۶، کمترین میانگین را به خود اختصاص داده است. همچنین درباره متغیر «مهم‌ترین عامل تعلق خاطر به محله»، ۴۸/۲ درصد از پاسخ‌گویان، حسینیه اعظم را مهم‌ترین عامل تعلق در محله حسینیه دانسته‌اند.

جدول ۷. درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار هر یک از متغیرهای توسعه محله‌ای

متغیر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	میانگین	انحراف معیار
تنوع کاربری‌های خدماتی	۳۵	۲۶	۲۹	۷	۴	۲	۲	۱
رضایت‌مندی از دسترسی به حمل‌ونقل عمومی	۲۰	۱۳	۲۲	۳۳	۱۲	۳	۳	۱
افزایش آرامش و کیفیت زندگی در محله	۴۶	۲۰	۳۰	۴	۰	۲	۲	۰/۹۵
تشخیص مرز محله از دیگر محلات هم‌جوار	۳۰	۲۴	۲۷	۱۵	۴	۲	۲	۱
دسترسی به خدمات محله‌ای	۱۳	۳۲	۲۷	۱۹	۹	۳	۳	۱
تعداد شاغلان در محله	۱۷	۳۳	۴۱	۹	۰	۲	۳	۰/۸۶
نوسان قیمت زمین و اجاره‌بها	۱۷	۲۴	۲۸	۱۹	۱۳	۳	۳	۱
تأمین مایحتاج روزانه در محله	۱۵	۱۶	۳۴	۲۴	۱۲	۳	۳	۱
میزان تمایل به سکونت در محله	۳۳	۱۰	۲۲	۱۸	۱۸	۳	۳	۱
ضرورت مشارکت مردم در امور محله	۱۲	۲۰	۲۰	۲۲	۲۶	۳	۳	۱
میزان امنیت اجتماعی	۳۵	۱۹	۳۳	۶	۸	۲	۲	۱
وجود عناصر شاخص و قدیمی در محله	۹	۵	۲۷	۲۷	۳۱	۴	۴	۱
وجود فضاهای گذران اوقات فراغت	۴۷	۲۸	۲۲	۳	۰	۲	۲	۰/۸۸
جمع‌آوری زباله و نظافت	۱۸	۲۰	۴۱	۱۴	۷	۳	۳	۱
تعداد کافی پارک و فضای سبز	۴۴	۳۵	۲۰	۱	۰	۲	۲	۰/۸۳
مبلمان شهری مناسب	۶۰	۲۲	۱۴	۵	۳	۱	۲	۰/۹۰
آلودگی صوتی، هوایی، بصری	۲۰	۱۷	۳۵	۱۲	۱۶	۳	۳	۱
بیان و پیگیری مشکلات محله	۲۵	۱۹	۲۴	۲۳	۹	۳	۳	۱
اطلاع‌رسانی شهرداری و نهادهای مسئول	۴۴	۳	۲۴	۲۹	۲	۲	۲	۰/۹۰
حسینیه اعظم	آشنایی با مردم محل	اقامت طولانی	برگزاری مراسم	ابنیه تاریخی	سایر	میانگین	میانگین	انحراف معیار
مهم‌ترین عامل تعلق خاطر به محله	۴۸/۲	۸/۴	۲۰/۲	۱/۷	۱/۱	۲۰/۴	۲/۶	۱/۹

نتایج رگرسیون چندمتغیره^۱ نشان می‌دهد که میزان هم‌بستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (توسعه پایدار محله‌ای)، $0/579$ است که هم‌بستگی قوی، مثبت و زیادی را نشان می‌دهد. ضریب تعیین، $0/331$ است. ضریب تعیین نشانگر این است که $0/331$ درصد از واریانس توسعه پایدار محله‌ای محله حسینی، با استفاده از متغیرهای مستقل پژوهش (برنامه‌ریزی محله‌ای و مشارکت اجتماع محلی) تبیین می‌گردد؛ بنابراین $0/669$ از میزان متغیر توسعه پایدار محله‌ای با متغیرهایی تبیین می‌گردد که در پژوهش به آن اشاره نشده است (جدول ۸).

جدول ۹ نتایج تحلیل واریانس و هم‌بستگی‌های چندگانه را نشان می‌دهد. این نتایج ثابت می‌کند که رابطه خطی بین متغیرهای مستقل از یک سو و متغیر وابسته از سوی دیگر وجود دارد؛ چرا که در این زمینه معناداری آزمون واریانس (sig)، $0/000$ است.

همچنین تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل در توسعه پایدار محله‌ای، برنامه‌ریزی محله‌ای با ضریب تأثیر $0/458$ است. به این میزان که به ازای یک واحد که از میزان برنامه‌ریزی محله‌ای کاهش می‌یابد، $0/458$ واحد از توسعه پایدار محله‌ای کاهش می‌یابد. متغیر مشارکت اجتماع محلی با ضریب تأثیر $0/151$ دومین عامل تأثیرگذار بر توسعه پایدار محله‌ای در محله حسینی در نظر گرفته شد (جدول ۱۰).

جدول ۸. هم‌بستگی‌های چندگانه میان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

مدل	هم‌بستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	تخمین خطای استاندارد
۱	$0/579$	$0/335$	$0/331$	۴۶۴۵۴

جدول ۹. تحلیل واریانس

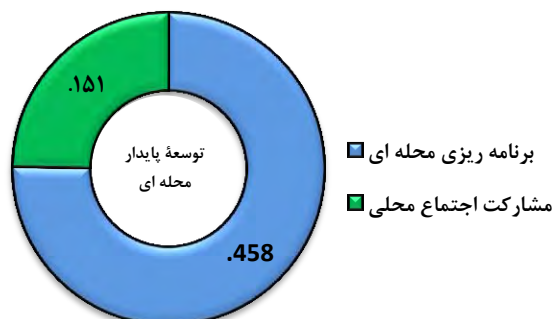
مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	آزمون F	درجه معناداری
۳۸/۴۶	۲	۱۹/۳۳		
۷۶/۳۹	۳۵۴	$0/216$	۸۹/۱۲	$0/000$
۱۱۴/۸۵	۳۵۶			
جمع				

جدول ۱۰. ضریب تأثیر و سطح معناداری متغیرهای مستقل با استفاده از روش رگرسیون بر حسب اولویت

متغیرهای مستقل	ضریب تأثیر	سطح معناداری
برنامه‌ریزی محله‌ای	$0/458$	$0/000$
مشارکت اجتماع محلی	$0/151$	$0/001$

شکل ۵ میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل پژوهش را در پیش‌بینی تغییرات توسعه پایدار محله‌ای نشان

می‌دهد.

شکل ۵. میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل پژوهش در توسعه پایدار محله‌ای

نتیجه‌گیری و بحث

یافته‌های این پژوهش با نتایج یافته‌های پژوهش رحمتی (۱۳۸۷) و رضازاده و سلسله در زمینه لزوم به‌کارگیری برنامه‌ریزی محله‌ای همسویی دارد. همچنین یافته‌های این پژوهش با مطالعات مدنی (۱۳۹۱) و عبداللهی و رختابناک (۱۳۹۳)، محمدی و پاشازاده (۱۳۹۴)، کاظمیان و همکاران (۱۳۹۱)، ساسان‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، موحد و همکاران (۱۳۹۳)، حکمت‌نیا و زنگی‌آبادی (۱۳۸۳)، اذانی و همکاران (۱۳۹۲)، سرایی و همکاران (۱۳۸۹)، در ارتباط با ناپایداری توسعه محله‌ای در ایران همسو است. یافته‌های این پژوهش در ارتباط با برنامه‌ریزی خدمات عمومی و وجود طرح‌های محله‌ای با یافته‌های پژوهش مسعود و معززی (۱۳۹۱) همسو است. در بحث مشارکت اجتماع محلی، نتایج این پژوهش با یافته‌های پژوهش دوبران (۱۳۸۷) و رفیعیان و فروزنده (۱۳۹۱)، توکلی‌نیا و استادی (۱۳۸۸)، زیاری و همکاران (۱۳۹۳)، فنی و رضازاده (۱۳۹۴)، کاظمیان و همکاران (۱۳۹۱) در زمینه لزوم و نقش مشارکت اجتماع محلی در توسعه پایدار محله‌ای همسویی دارد. همچنین با نتایج رفیع‌پور گاوگانی (۱۳۸۸)، فروزنده (۱۳۸۹) و موسوی و رضوی‌اله‌اشم (۱۳۸۹) در ارتباط با هزینه‌های مشارکت، نگرش فرد به پرداخت عوارض شهری و نگرش فرد به تمایل مسئولان در مشارکت شهروندان همسویی دارد. همچنین نتایج این پژوهش، بر یافته‌های مجیدی و کولیوند (۱۳۹۱) و پورمحمدی و مصیب‌زاده (۱۳۸۸)، در زمینه نقش ساختار کالبدی و فضایی محلات در توسعه یا عقب‌ماندگی محلات از توسعه، تأیید می‌کند. لیکن یافته‌های پژوهش، نتایج بررسی کلاتتری و همکاران (۱۳۹۳)، مبنی بر نقش مهاجران در توسعه‌نیافتگی محلات را تأیید نمی‌کند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه پایدار محله‌ای تا حد زیادی با استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی هم‌بستگی دارد. استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های اجتماعی محله‌ای نیز در گرو مشارکت اجتماع محله‌ای است

و مشارکت اجتماع محله‌ای بر تحقق اهداف توسعه پایدار محله‌ای تأثیر مستقیم دارد. استفاده از مشارکت و ظرفیت‌های اجتماعی نیز خود مستلزم برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای است. در عین حال برنامه‌ریزی محله‌ای، برآیندی است که از بلوغ اجتماعی در سطح محلات شهری منبث می‌شود؛ بنابراین برهمکنش عمیقی بین ابعاد مختلف برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای وجود دارد.

مهم‌ترین یافته‌ها و نوآوری که در این پژوهش می‌توان به آن اشاره کرد، این است که در کنار ابعادی مانند سرمایه اجتماعی و مشارکت، به مبحث برنامه‌ریزی محله‌ای، بیش از همه تأکید می‌کند. بر اساس نظریات، یافته‌ها و نتایج پژوهش‌های پیشین و نیز یافته‌های این پژوهش، خلأ سطح برنامه‌ریزی محله‌ای در نظام رسمی برنامه‌ریزی فضایی کشور مجدداً برجسته شده و شکی باقی نمی‌ماند که محلات شهری کشور به ساختار نهادی و نیز ساختار برنامه‌ریزی فضایی نیاز دارند. در راستای یافته‌های این پژوهش و فقدان سطح برنامه‌ریزی محله‌ای، فقدان مشارکت واقعی اجتماع محله‌ای در محلات شهری و فقدان استفاده از ظرفیت‌های کامل محلات، پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

۱. تعریف یا تقویت ساختار نهادی توسعه محله‌ای؛ ۲. بسیج اجتماع محلی از طریق نهادهای محله‌ای؛ ۳. تسهیل مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و خصوصی؛ ۴. تفویض اختیار و منابع مالی به سطح محله‌ای؛ ۵. تدوین اسناد و برنامه‌های راهبردی توسعه محله‌ای و ۶. اجرای برنامه‌ها و طرح‌های توانمندسازی در راستای توسعه پایدار محله‌ای. تحقق توسعه پایدار محله‌ای مستلزم درگیری همه‌کنشگران توسعه محله‌ای و شهری است. این نیز مستلزم تعریف نظام مدیریت و برنامه‌ریزی فضایی در سطح محله‌ای است. سخن آخر اینکه سطح محله‌ای، حلقه مفقود در نظام رسمی برنامه‌ریزی فضایی کشور است و به رغم اهمیت محله در ساختار فضایی و اجتماعی شهری، هیچ‌گونه برنامه‌ای در این سطح وجود رسمی ندارد؛ از این رو، اضافه کردن مقیاس محله‌ای و واحدهای همسایگی در نظام رسمی برنامه‌ریزی شهری ضروری است.

منابع

- آمارنامه شهری زنجان؛ (۱۳۹۱). مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه، شهرداری زنجان.
- اذانی، مه‌ری؛ مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ مولایی، شهره؛ (۱۳۹۲). بررسی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای منطقه ۱۳ اصفهان، برنامه‌ریزی فضایی، شماره ۹، صص ۱۴۲ - ۱۱۹.
- امین ناصری، آراز؛ (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی محله‌ای (مبانی، مفاهیم، تعاریف و روش‌ها)، نشریه جستارهای شهرسازی، شماره نوزدهم و بیستم.
- بیگلری، شادی؛ (۱۳۸۹). ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله‌ای ناحیه ۲ شهرداری منطقه ۴ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ مصیب زاده، علی؛ (۱۳۸۸). آشنایی با محله و معیارهای محله‌بندی شهر با تأکید بر شهر تبریز، جغرافیا و برنامه‌ریزی، شماره ۲۸، صص ۵۳ - ۹۰.
- توکلی‌نیا، جمیله؛ استادی، منصور؛ (۱۳۸۸). تحلیل پایداری محله‌های کلان‌شهر تهران با تأکید بر عملکرد شوراباری‌ها: نمونه موردی: محله‌های اوین، درکه و ولنجک، در پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰، صص ۴۳ - ۲۹.
- توکلی‌نیا، جمیله؛ محمدی، علیرضا؛ (۱۳۹۱). فرسایش کالبدی و کارکردی در یافت مرکزی شهرها، نمونه موردی: شهر زنجان، پژوهش‌های دانش زمین، شماره ۱، صص ۵۴ - ۳۵.
- حاجی پور، خلیل؛ (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی محله‌مبنا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۶.
- حکمت‌نیا، حسن؛ زنگی‌آبادی، علی؛ (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل سطوح پایداری در محلات شهر یزد و ارائه راهکارهایی در بهبود روند آن، تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۲، صص ۵۱ - ۳۷.
- خوش‌فر، غلامرضا؛ بارگاهی، رضا؛ کرمی، شهاب؛ (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی و پایداری شهری، مطالعه موردی: شهر گرگان.
- داداش زاده، علی؛ (۱۳۹۱). ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای، نمونه مورد مطالعه: محله امیریه، ناحیه ۲ منطقه ۱۱ شهرداری تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی.
- دوبران، اسماعیل؛ (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی مشارکتی محلات شهری، نمونه موردی: محله اسلام‌آباد زنجان، شماره ۷۹۵.
- دوبران، اسماعیل؛ (۱۳۹۱). سنجش مؤلفه‌های آسایش بصری در منظر شهری (با تأکید بر حسینیّه اعظم زنجان).
- رحمتی، نورالدین؛ (۱۳۸۷). توانمندسازی سرمایه اجتماعی با الگوی بهینه مشارکت محله‌ای به منظور بهسازی محله سرشور مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.
- رضازاده، راضیه؛ سلسله، علی؛ (۱۳۹۰). بررسی رابطه سرمایه‌های اجتماعی و برنامه‌ریزی توسعه محله‌مبنا، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۲.
- رضایی، محمدرضا؛ نگین تاجی، سوده؛ (۱۳۹۴). بررسی راهکارهای مؤثر در ایجاد محله پایدار با رویکرد مشارکتی (مطالعه موردی: محله راهنمایی یاسوج)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۲۰، صص ۸۲ - ۶۹.
- رفیع پورگوانی، سعید؛ (۱۳۸۸). بررسی و تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر برنامه‌ریزی محله‌مبنا مورد مطالعه: محله فیروز سالار شهر گوان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس.

- رفعیان، مجتبی و همکاران؛ (۱۳۹۱). تحقق‌پذیری برنامه‌ریزی محله‌مبنا در بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: محله سنگلج تهران، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۱۸.
- رضانی فرخ، احمد؛ گزلان طوسی، جمال؛ (۱۳۹۱). مدیریت محله‌ای در ایران، برگزیده تجارب مشارکت محله‌ای در ایران، انتشارات بوی شهر بهشت، مشهد.
- زیاری، کرامت‌اله؛ طاوسی، علی؛ سلمانی، محمدعلی؛ رضایی، حجت؛ (۱۳۹۳). برآورد و سطح‌بندی توسعه محله‌ای با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی: محلات شهر ابرکوه، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۱۸، صص ۷۶ - ۵۹.
- ساسان‌پور، فرزانه؛ موحد، علی؛ مصطفوی، سوران؛ یوسفی، محسن؛ (۱۳۹۳). ارزیابی پایداری محله‌های شهری در شهر سقز، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۹۳، صص ۹۴ - ۷۳.
- سالک، نیما؛ (۱۳۸۶). عوامل مؤثر بر پایداری توسعه محله در فرایند برنامه‌ریزی شهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- سرای، محمدحسین؛ لطفی، صدیقه؛ ابراهیمی، سمیه؛ (۱۳۸۹). ارزیابی و سنجش سطح پایداری توسعه محلات شهر بابلسر، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۲، صص ۶۰ - ۳۷.
- سیف‌الدینی، فرانک؛ (۱۳۷۶). مشارکت مردمی و برنامه‌ریزی توسعه، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره دوازدهم، شماره دوم، بهار ۱۳۷۶، ۱۶۴ - ۱۴۷.
- شرفی، مرجان؛ برک‌پور، ناصر؛ (۱۳۸۹). گونه‌شناسی تکنیک‌های مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی شهری، بر مبنای سطوح مختلف مشارکت، فصلنامه معماری و شهرسازی، شماره ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۹، صص ۱۰۱ - ۷۷.
- شکوهی، علی؛ پسند، امین؛ (۱۳۸۶). استخراج شناسایی بافت‌های فرسوده شهری با GIS، نمونه مطالعاتی: محله حسینیه زنجان، دانشگاه شمال، آمل.
- عارفی، مهیار؛ (۱۳۸۰). به سوی رویکرد دارای - مبنا برای توسعه اجتماع محلی، ترجمه نوین تولایی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، تهران.
- عبدالهی، علی‌اصغر و رختابتاک، شهره؛ (۱۳۹۳). ارزیابی عوامل مؤثر بر پایداری توسعه محله در فرایند برنامه‌ریزی شهری نمونه موردی: محله سنگ سیاه شیراز، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال پنجم، شماره هفدهم، تابستان ۱۳۹۳.
- عزیزی، محمد مهدی؛ (۱۳۸۵). محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی: نارمک، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۷، صص ۴۶ - ۳۵.
- فروزنده، محسن؛ (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی محله‌محور در بافت‌های فرسوده شهری بر پایه رویکرد نوشهرگرایی، مورد مطالعه: محله سنگلج تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- فنی، زهره؛ رضازاده؛ محمد؛ (۱۳۹۴). نقش سازمان‌های ایمن‌محور در مدیریت و توسعه پایدار محله‌های شهری موردشناسی، محله‌های منطقه ۱ شهر تهران، جغرافیا و آمایش شهری و منطقه‌ای، شماره ۱۷، صص ۵۰ - ۳۱.
- قلمبر دزفولی، راما؛ (۱۳۹۰). ارزیابی میزان توجه به جایگاه توسعه پایدار محله‌محور در طرح‌های توسعه شهری، هویت شهر، شماره دوازدهم، سال ششم، زمستان ۱۳۹۱، صص ۷۸ - ۷۱.
- کازمیان، غلامرضا؛ قربانی‌زاده، وحیده‌اله؛ شفیعا، سعید؛ (۱۳۹۱). دستیابی به توسعه پایدار محلی از طریق ظرفیت اجتماعی ساکنین و فعالان اقتصادی محله غیررسمی مطالعه موردی: محله شمیران نو، نشریه مطالعات شهری، شماره ۱۱، صص ۶۴ - ۵۱، شماره ۴، صص ۱۰ - ۱.

- کلانتری خلیل‌آباد، حسین؛ درخشانی، نجله؛ (۱۳۹۳). راهبردهای پایداری کالبدی - اجتماعی در محلات تاریخی مطالعه موردی؛ محله عودلاجان تهران، شماره ۱۰، صص ۱۴ - ۳.
- مافی، عزت‌الله؛ رضوی، محمد محسن؛ (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه محله‌ای با تأکید بر متغیرهای اجتماعی مطالعه موردی محله طلاب شهر مشهد، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای سال چهارم، شماره چهاردهم، پاییز ۱۳۹۱.
- مجیدی خامنه، بتول؛ کولیوند، حجت‌اله؛ (۱۳۹۱). تحلیل ساختار فضایی محله شهری بر مبنای توسعه پایدار اجتماع‌محور، مطالعه موردی: محله دارآباد تهران، نشریه آمایش محیط، شماره ۱۹، صص ۷۳ - ۴۷.
- محمدی، علیرضا؛ پاشازاده، اصغر؛ (۱۳۹۴). سنجش سطح پایداری محلات شهر اردبیل با تأکید بر محلات با هسته‌های روستایی، نشریه مطالعات شهری، شماره ۱۱، صص ۶۴ - ۵۱.
- مدنی، بهاره؛ (۱۳۹۱). ارزیابی الگوهای نوین برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای، نمونه موردی: محله نارمک تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- مرکز آمار ایران؛ (۱۳۹۱). گزارش سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر زنجان، معاونت برنامه‌ریزی استانداری زنجان.
- مسعود، محمد؛ معززی مهرطهران، امیر محمد؛ (۱۳۹۱). رویکرد دارایی‌مبنا رهیافتی نوین در ساماندهی بافت‌های فرسوده و تاریخی، نمونه مورد مطالعه: محله باغ آذری تهران، نشریه مرمت، آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی، سال دوم، شماره سوم، بهار و تابستان ۱۳۹۱.
- معصومی، سلمان؛ (۱۳۹۰). توسعه محله‌ای در راستای پایداری کلان‌شهر تهران، چاپ اول، نشر جامعه و فرهنگ.
- معین، محمد؛ (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ پنجم.
- موحد، علی؛ ساسان‌پور، فرزانه؛ قاسمی، سجاد؛ کمانرودی، موسی؛ (۱۳۹۳). بررسی پایداری محله‌های شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۹ شهرداری تهران)، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره ۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳، صص ۵۵۸ - ۵۴۱.
- موسایی، میثم؛ رضوی الهاشم، بهزاد؛ (۱۳۸۹). بررسی (SWOT) مشارکت شهروندان در امور شهری، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۱۵۲ - ۱۲۳.
- موسایی، میثم؛ شیانی، ملیحه؛ (۱۳۸۲). مشارکت در امور شهری و الزامات آن در شهر تهران، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۸، صص ۲۶۸ - ۲۴۵.
- هودسنی، هانیه؛ (۱۳۸۴). توسعه محله‌ای پایدار، مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.
- هودسنی، هانیه؛ رضایی پرتو، کوروش؛ (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی محله‌ای: رویکردی مشارکتی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران، نشریه اینترنتی نوسازی، سال سوم، شماره ۱۶، آذرماه ۱۳۹۱، ۱۷ - ۱.

Barton, Hugh, et al. (2003). Shaping Neighborhoods, London And New York, Spon Press rapid urbanization: Unregulated assets and transitional neighborhoods. Habitat International, 34, 135-144.

Choguill, Charles L. (2007). Developing Sustainable Neighborhoods, Habitat International, vol.27, No.3.

Coulton, Claudia. (2012). Defining Neighborhoods For Research And Policy, 231 Cityscape: A Journal of Policy Development and Research, Volume 14, Number 2, 2012 U.S.

- Dixon, Tim. (2011). Sustainable Urban Development To 2050: Complex Transitions In The Built Environment Of Cities, Retrofit 2050 Working Paper October 2011, Oxford Institute for Sustainable Development, Oxford Brookes University.
- Flanagan, w. C. (1993). Contemporary Urban Society, university press, Cambridge, England.
- Friedman, J. (1992). The Politics Of Alternative Development, Cambridge, Blackwell.
- Kline;E. (1997). Sustainable Community Indicator.IN; Roseland; M. Eco city Dimensions: Healthy Communities; Healthy planet, New Society publishers, Gabriela Island, BC.
- Wates, Nick. (2006). The Community Planning Handbook How People Can Shape Their Cities, Towns And Villages In Any Part Of The World. First published in the UK in 2000 by Earth scan Reprinted 2006.
- Willis, Micheal. (2006). Sustainability: The Issue Of Our Age and A Concern For Local Government, public Management, No 88, pp 8-12.
- Townsend, c. L. (2005). Building great neighborhood a citizens guide for neighborhood planning. Michigan: Michigan state university.

